

ARAŞTIRMAYA BAŞLAMADAN ÖNCEKİ ETİK KONULAR

ETHICAL ISSUES BEFORE BEGINNING RESEARCH

Suat FINDIK

MEB, suatf78@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-9459-2163>

Rabia YILMAZ

MEB, yrabia895@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-6488-098X>

Bülent KAPLAN

MEB, buletkaplan@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-4060-4908>

Ramazan BİLGİSİÇOK

MEB., ramazanbilgisicok@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-5522-7095>

Akif ÇINAR

MEB, cinar_akif@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-0763-1606>

Merve ÖZDEMİR

MEB., mrv87ozdemir@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-3109-0764>

ÖZET

Günümüzde, etik ihlallerle sıkça karşılaşmaktadır. Bunların sebeplerine bakıldığında, çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmada, Etik değerler çerçevesinde; çalışmaya başlamadan önceki etik konular ele alınmıştır. Bunlar; izin formu, etik kuruldan alınan izinler, resmi kurum ve kişilerden alınan izinler, Fikr-i mülkiyet hakları olabilir. Her biri çalışma için önemlidir. Çünkü çalışmanın etik ihlal olup, olmayacağını belirler niteliktedirler. Bu izinler alınmadığı zaman, etik ihlaller gerçekleşmiş oluyor. Özellikle, kişisel haklar bağlamında değerlendirildiğinde; kişilerin izni olmadan bilgisini kullanmak, kişilik haklarına da aykırıdır. Yani, yayının değeri hem etiğe hem de ahlaka uygun olmuyor. Yayın açısından düşünüldüğünde, bir müddet sonra, bazı durumlarda etiğe uygun olmaması sebebiyle, yayından kalkması durumları da söz konusu olabilir. Bütün bunlar düşünüldüğünde, araştırma öncesi etik konular, araştırmacının sahadaki pozisyonunu ve bilimdeki varlığını da niteler durumdadır. Bu yüzden; sahaya çıkmadan önce ya da araştırmaya başlamadan önce, bütün izin süreçlerinin dikkatlice tamamlanmış olması gerekir. Bu bağlamda, izin süreçlerinin etik ihlale düşülmemesi için, önemi özellikle vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik Eğitimi, Araştırma, İzin Süreçleri

ABSTRACT

Today, ethical violations are frequently encountered. When looking at the causes, they vary. In this study, within the framework of ethical values; the ethical issues before starting work are discussed. These are permission form, permits received from the ethics committee, permits received from official institutions and persons, intellectual property rights. Each is important for the work. Because they determine whether the study will be an ethical violation or not. When these permits are not taken, ethical violations occur. Especially, in the context of personal rights; the use of the information without the permission of the persons is against the personal rights. In other words, the value of the publication is not consistent with ethics and morals. In terms of publication, after some time, in some cases, due to lack of ethics, there may be cases of unpublication. When all this is considered, the pre-research ethical issues also characterize the researcher's position in the field and his presence in science. That's why; before leaving or before starting the survey, all permitting processes must be completed carefully. In this context, in order to prevent the violation of the permitting processes, the importance of ethical issues before research are principally emphasized.

Keywords: Ethics Education, Research, Permission Processes

1. GİRİŞ

21. yüzyılda yaşanıldığı düşünüldüğünde, teknoloji her anlamda gelişmiştir. Teknolojinin gelişmesi, bilim adına da birçok yenilik getirmiştir. Bu yeniliklerden bazıları, etik ihlalleri engellemek üzere, özgün eserler vermeyi kolaylaştırmıştır. Günümüzde kullanılan programlar, bu duruma bir nebze de olsa çara niteliğindedir. Bu sayede, artık insanlar birbirlerinin eserlerini kullanmayacaklar. Bu bilim adına, olumlu bir durum olarak görülmektedir. Ancak, bu programlar çalışma öncesi etik konulara, yani izin süreçlerine müdahale edememektedir. Bu tür ihlaller, yıllar sonra ortaya çıkabilmektedir. Bir insan, neden çalışmak yerine, kendi ismini lekelemek ister. Bu ihlaller de, akademik hırsızlığa girmektedir. Ancak, insanlar bunu bir alışkanlık haline getirmeye başlamışlardır. Kötü bir alışkanlık demek, hafif kalır esasında.

Etik öncesi konular da, maalesef çalışma kadar önemsenmemektedir. Birisinden izin alınması gerektiği, insanların çok önemsemediği bir durum olabilmektedir. Örneğin; bir çalışma için kardeşinin örneklerine ya da yaşamına ihtiyaç duyacak birisi, onun için de izin alınması gerektiği düşüncesini çok hoş bulmayabilir. Ancak, bu durumda kardeşi, eşi, akrabası dahi olsa etik değerlere uygun olabilmesi için; izinlerin alınması gerekmektedir. Fikr-i mülkiyet hakları ve diğer izin süreçleri, özellikle akademik bir çalışma yapabilmek için gerekli olan izin türlerinden biri olan, Etik Kurul İzin Süreçlerinin çok titizlikle takip edilip sonuçlandırılması gerekmektedir.

Araştırma öncesi ihlallerde sıkça karşılaşılan bir diğer ihlal ise, hayatta olmayan birisinin eserinden yapılan atıflarda ve alıntılarda varislerine ulaşmamak ve ulaşmak için herhangi bir çaba göstermemektir. Bu durumda, sıkça ihlaller oluşturmaktadır. Başka bir araştırma öncesi etik ihlal örneğine değinecek olursak, kişilerin ses kaydını alırken yapılmayan ve alınmayan yazılı izinler. Bir çalışma, özgün olduğu kadar; nasıl özgün olduğu ve ilerde de özgün olabilmesiyle ancak özgün olabilir.

Akademik Etik ve Genel İlkeler

“Kant argued that when we are choosing how we should act under certain circumstances, we should apply criteria which are capable of becoming universal principles”(Oliver, 2010). Bu alıntı incelediğinde, Kant’ın görüşlerinde uluslararası kuralların geçerliliğinden bahsediliyor. Ve bu kurallar keskin ve net olmalıdır. Yani, hiçbir kuruma veya kişiye göre değişmemelidir. Dolayısıyla, bu felsefe çalışmaya başlamadan önceki, araştırmacıların ilk ilkesi olmalıdır. Yapılmış olunan çalışma, ancak bu uluslararası kural ve ilkelerle geçerliliğini dünyanın her yerinde gösterebilir. Aksi takdirde, bulunduğu bölgeden öteye gidemez.

Çalışma için izin alınırken, katılımcıları zorlamamak gerekir. Yani, hemen karar vermeleri için baskı oluşturmamak gerekir, kendileri rahat ve özgür bir şekilde karar vermelidirler. Baskı altında bırakmak, ya da bu çalışma benim için önemli, lütfen gibi sözcükler kullanmak etik olarak uygun olmamaktadır. Etik olan, katılımcıların hemen karar vermelerini istememek ve zamana bırakmaktır. Bu duruma Oliver şöyle değinir: They may not agree with the record of the minutes, but at least at the next meeting they have an opportunity to challenge the record. However, when note-taking is covert, the fact that it is done in secret eliminates the possibility of challenging the accuracy of the record. They may not agree with the record of the minutes, but at least at the next meeting they have an opportunity to challenge the record (Oliver, 2010).” Aynı zamanda katılımcılar bir açıklama yapmak zorunda değildir. Katılımcıların kişisel tercihlerine saygı duymak gerekir. Bazı insanlar, bir araştırmada yer almak istemeyebilir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli faktör ise, katılımcıların tamamıyla bilgilendirilmiş olup olmadığıdır. Yani, nasıl bir araştırma ve ne için yapıyorun yanında; kendisinden bu araştırma boyunca nasıl bir faydalanma olacak. Örneğin; ses kaydı yapılacaksa, bunu katılımcının biliyor olması gerekir. Kesinlikle öncesinden bilgilendirmek gerekir. İzin konusunu, ses kaydının yapılacağı dakikada söylememek gerekir. Katılımcının kendisi buna artılarını eksilerini düşünerek, gerçekten istiyorsa katılacağı düşünülerek, gerekli zamanın tanınması gerekmektedir. Bu konuya Oliver şöyle değinir: “(...) and there is no reason why some people should choose not to participate in a research programme. (...) whether they choose to take part or not, should be fully informed about all relevant aspects of the research (Oliver, 2010). Ve eğer katılımcı çalışmada yer almak istemiyorsa, bunun için bir sebep belirtmek zorunda değildir. Bunun için ondan bir sebep beklemek veya onu zorlamak çok yanlış olacaktır. Bu durum, genel ilkelere aykırıdır. Aynı zamanda, bu kişiler yakın arkadaşlardan oluşan bir grupsa; kendilerini katılmak için zorunlu hissedebilirler. Bu konu da, dikkat edilmesi gereken hassa bir konudur. Çünkü isteksiz olan kişi, bu durumda arkadaş baskısıyla verimli olamayacaktır. Verimli olamayacağı içinde, çalışma ulaşmak istediği amaca ulaşamayacaktır, ya da kısıtlı olarak doğruluk payı olacaktır. Bu konuya Oliver şöyle değinir: “They may prefer not to take part, but cannot think of a suitable reason to give. If they are known to you, for example friends or colleagues, they may feel obliged to help with the research, even though they would prefer to decline your invitation.(...) There is also the issue that unwilling participants may not be truly helpful for the research programme which you have in mind (Oliver, 2010).”

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında İlkeler

İnsan araştırmalarında, temel alınan unsur insandır. O zaman, insanların zarar görmemesi için araştırmada araştırma öncesi uyulması gereken ilkeler vardır. Bunlar şöyledir:

- İnsan onuru çiğnenemez.
- Katılımcı baskı altında olmadan ve kimsenin etkisinde kalmadan, bağımsız olarak olur vermelidir.
- Katılımcının kimliğiyle ve kendisiyle ilgili bilgiler ve belgeler gizli tutulur.
- Katılımcının psikolojik olarak ya da toplumsal açıdan zarar görmemesi için önlem alınmalıdır.
- Toplum geneline göre daha savunmasız ve yararlanılmaya açık kesimler için özel kurallar bulunmalıdır. Bu kesimlerin başlıcaları şunlardır: Çocuklar, yaşlılar, yoksullar, engelliler, özürlüler, hastalar, tutuklular.
- Bu ilkeler çerçevesinde katılımcıdan “Bilgilendirilmiş Olur” alınması şarttır(Tolun, 2008)

1.maddeyi değerlendirdiğimizde; her insanın kişiliği ve şahsiyeti vardır. Bu parayla ya da başka bir ölçütle değerlendirilemez. İnsanın kendisi ve çevresine zarar verecek ithamlar ve açıklamalardan kaçınılmalıdır. 2. maddeye bakıldığında, katılımcının özgür karar vermesiyle alakalıdır. Bir çalışmaya katılmayı, katılımcı gerçekten istemelidir. Yani, dostluk, akrabalık veya menfaat içeren durumlar olmamalıdır. 3. madde gizlilik kurallarının önemini gösteren bir ilkedir. Araştırma boyunca elde edilen bazı bilgiler kesinlikle gizli kalmalıdır. Bu maddede, aslında 1. İlkeyle örtüşmektedir. Örnek olarak; aile içi şiddete maruz kalan birinin, özel bilgileri açığa verilemez.4. maddede toplum açısından zarar görebileceği durumlarda, tedbirlerin alınması gereklidir. Bu örnek, istismara uğrayan birisi olabilir. 5. Maddeye bakıldığında; Çocuklar, yaşlılar, hastalar gibi özel durumu olanlar için, özel izin almalıdırlar. Onların haysiyetini incitecek ve ilerde olumsuz etkileyecek çalışmalarda dikkatli davranılması gerekir. Bir çalışma, bir insandan daha önemli değildir. İnsan en önemli değerdir. Çalışmada buna göre şekillenmelidir. Bu yüzden, bu madde ilkeler arasında, en çok önem arz eden ilkelere aittir.

İzin Süreçleri

İzin almak demek, bir insanın hakkını gasp etmemek demek, onu ve değerlerini incitmemek, olurlu ve onayını almak demektir. İzinsiz yapılan çalışmalar ortaya çıkabilmektedir. Ancak, % 100 çıkacağı anlamına gelmiyor. Bu yüzden, bir bilim adamı çalışmayı yaptığı ve bilime sunduğu

zaman, vicdani beninin rahat etmesi gerekir. O vicdani benliğin peşinde olmaması gerekir. Tabii o vicdani ben varsa. İzin süreçleri bahsedildiği gibi, çalışmanın sağlığını ve geleceğini etkileyecektir. Bu anlamada; izin süreçleri akademinin ve akademisyenin çalışmasının öz suyu gibidir. Bu konuya İnci şöyle değinmektedir: “Bilimin yol gösterici olabilmesi için Bilim Kurumu yöneticilerinin bilimsel düşünmesi ve bilimsel değerlere saygılı davranması kaçınılmazdır. Akademik Kurum Yöneticileri; etik değer ve ilkeler eğitiminin verilmesini, yerleşmesini, korunmasını ve uygulanmasını sağlamak durumundadır” (İnci, 2015). İnci, bu konuda yöneticilere görev düştüğünü belirtmektedir. Yani, ortada bir suç ve hırsızlık varsa, duygusal ya da taraflı davranılmaması gerekmektedir. Ceza konusunda duygusal davranılmaması gerekir. Bu ya da şu sebepler, kişinin ceza almasını önlememelidir. Çünkü bu cezaların ilerideki çalışmaların özgünlüğüne faydası olacaktır. Bilimsel değerler evrenseldir. Ancak, bu evrensellik her zaman uygulanabilir olmalıdır. En sonunda ise, hiçbir şey gizli kalmadan, bilgilendirilmiş olurunun alınması gerekir.

Aydınlatılmış Onam

Aydınlatılmış Onam kişinin neyi, neden yaptığını bilmesidir. Bu konuda katılımcı detaylı olarak bilgilendirilmelidir. Aydınlatılmış Onam’ın içeriğine Glesne şöyle değinir: “Aydınlatılmış onam aracılığıyla, araştırmanın potansiyel katılımcıları; (1) katılım gönüllü olduğu,(2) araştırmanın bazı yönlerinin onların refahını etkileyebileceği ve (3) araştırmanın herhangi bir yerinde özgürce katılımı sonlandırmayı seçebilecekleri konusunda haberdar edilir” (Glesne, 2015).

Yukarıdaki Glesne’nin açıklamasına bakıldığında, özellikle 3. madde çok önemlidir. Çünkü katılımcı bir noktada ayrılmak isteyebilir. Çalışmayı yapan araştırmacı, sebep aramamalıdır. Yani, katılımcıyı zorlamamalıdır. Bu onun hakkıdır. Ve istediği zaman çalışmadan ayrılabilir. Bu madde, gönüllünün rahat etmesini sağlayan da bir maddedir. Çünkü gönüllü herhangi bir problemle ve olumsuzlukla karşılaşabilir. Bu durumda, zorla devam etmesi, çalışmanın kalitesini ve doğruluğunu da düşürebilir.

Her ne kadar Aydınlatılmış Onam alınsa da, çalışmanın kalitesi ve geçerliliği sadece bu aydınlatılmış onamla mümkün değildir. O yüzden, bu araştırmanın kalitesini ve kullanılan veri araçlarını da ilgilendiren bir durumdur.. Sadece bunu Aydınlatılmış Onama bağlamak yanlış olur. Bu konuda Glesne’nin yorumu şöyledir: “Aydınlatılmış onam, ne araştırma bulgularının kötüye kullanımını engelleyebilir ne de araştırmacı ve araştırılan arasında simetrik bir ilişki yaratabilir. Bununla birlikte aydınlatılmış onamın özellikle yazılı izin formlarının uygunluğu, nitel araştırmacılar arasındaki etik tartışmalara eşlik eden bir konudur”(Glesne, 2015).

Fikr-i Mülkiyet Hakkı

Telif hakkı diye de bilinen, Fikr-i mülkiyet hakkı; maddi ve manevi hakları kapsar. Kişi öldükten sonra da 70 yıl devam eder. Eğer varisleri ortaya çıkmazsa; eser üzerinden alıntı yapılamaz, herhangi bir şekilde kullanılamaz. Ancak, 70 yı geçmişse, eser kullanılabilir.

Etik Kuruldan İzin Alma

Bilimsel araştırmalarda, etik kuruldan izin almak yüksek lisans ve doktora öğrencileri için gereklidir. Öncelikle; izin almak için formlar doldurulur. Formlar ilgili Enstitüye teslim edilir ve mail atılır. Daha sonra belgeler değerlendirilir. Değerlendirme sonuçlanır. Bu üç aşamalıdır. Kabul, revizyon ya da ret şeklinde olur bu. Revizyona farklı sebepler yol açabilir, düzeltilip tekrar kabul için teslim edilir. Aşağıda Etik kuruldan izin alma süreci; Anadolu Üniversitesi örneği yer almaktadır (Anadolu Üniversitesi Örneğine, <https://ebe.anadolu.edu.tr/tr/sayfa/izlenecek-yol>)

İhlaller

İhlalleri Aydın şu şekilde sıralamıştır:

- Etik kurullardan araştırma için gerekli izinleri almamak,
- Araştırmanın yapılacağı deneklerin aydınlatılmış onamlarını almamak,
- Bir araştırmada gönüllü olarak yer alan bir öğrenci ile romantik ilişki içine girmek,
- Araştırma deneklerine, araştırmanın sonucunda görebilecekleri zararlar hakkında bilgi vermemek,
- Araştırmanın alabileceği zaman ve süresi ile kendilerinin alacakları görevler hakkında deneklere yanlış bilgi vermek,
- Deneklerin mahremiyetine zarar vermek ve gizlilik ilkelerine uymamak,
- Bütün deneklere, dağıtılan kaynaklardan adil olarak yararlanma hakkı sağlamamak (Aydın, 2019)

1. madde değerlendirildiğinde; Etik kuruldan izin almadan yapılan çalışmalar ihlallere örnektir. Her Üniversitenin, kendi etik kurulu vardır. Buna göre izinler alınmalıdır. İzin alınmıyorsa, çalışmada gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. 2. maddeye bakıldığında, kişilerin iznini almamak ya da yeterli derecede bilgilendirmemekte ihlale girmektedir. 3. Madde, maalesef son zamanlarda sıklıkla karşılaşılan ve etik kurullara çokça gelen ihlaller arasındadır. Bu kişiler nasıl tespit edilir, tespit edilmeyen veya tespit edilemeyen ne kadar ihlal var, bu da ayrıca endişe

vericidir. Bu durumun engellenmesi için; meslekten atılma gibi gerekli cezaların uygulanması gerekmektedir. Böylelikle, yeni ihlaller engellenebilir. 4.madde de belirtilen konunun; aydınlatılmış onamda belirtilmiş olması gerekmektedir. Bu durumun, ayrıca sözlü olarak da ayrıntılarını söylemek gerekmektedir. 5.madde bir aldatmacadan söz etmektedir. Böyle bir durum, normalde kabul edilmeyeceği düşünülen bir katılımcıyı ikna etmek için başvuru ihlaller arasındadır. Bu durum, yalan söylemek, kişiyi kandırmak gerçekten hoş değildir. İşte, tam da bu durumda, katılımcı çalışmayı bırakabilir. Bu hakkını kullanarak, ihlali kendi çabasıyla önleyebilir. 6.madde özel durumlara işaret etmektedir. Kişinin ailesinden bile gizlediği ya da ailesiyle ilgili durumlar gibi olaylar ve döngüler olabilir, bir çalışma ortada suç ya da buna benzer bir durum yoksa kişilik haklarını ihlal etmeyerek; gizliliğine önem vermelidir. Örnek: “Bir tez öğrencisi iki danışmanın da yer aldığı bir araştırma yapar. Süreçte, öğrenci araştırmayı tasarlar, veriyi toplar, istatistik yardımı olarak veriyi analiz eder. Araştırmayı yazdığı anda öğrenci kendi ismini ve iki danışmanın ismini ekler. Fakat bir süre sonra, ikinci danışmanın, kendisinin ismini sona geçirip yazarlar listesine iki doktora sonrası araştırmacısını eklediğini fark eder” (Creswell, 2017).

Yukarıdaki örneğe bakıldığında, etik bir ihlal görülmektedir. Bu ihlaller şöyle sıralanabilir:

- Danışmanın, öğrencinin ismini sona geçirmesi,
- İki doktora sonrası öğrencinin danışman tarafından eklenmesi,

Eğer danışman öğrencisine sorup, onayını alıp bu isimleri ekleseydi, yine etik ihlal olurdu. Çünkü diğer kişiler çalışmanın içinde bulunmamaktadırlar. İhlaller bu ve buna benzer örneklerle sınırlı olmayabilir. Ancak, günümüz teknolojisiyle, eskiye göre, ihlallerin ortaya çıkması bilim adına mutluluk vericidir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Etik konusunun önemi vurgulanmıştır. Etik ihlalleri oluşturabilen örneklerden biri olan, araştırmaya başlamadan önceki etik konular üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, gerekli olan izin süreçlerinden, aydınlatılmış onamdan çocuklarla, yaşlılarla, özel durumu olanlarla ve hayvanlarla yapılan çalışmalarda nasıl izin alınacağından, etik kurul süreçlerinden, genel etik ilkelerinden, insan haklarından ve ihlal örneklerinden bahsedilmiştir.

Çalışma, etik konusunun önemli olduğunu ve daha çok bahsedilmesi ve bilinmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. İnsanlar, bu konuyu önemsemeliler. Özellikle akademik anlamda, bilimde olan emek hırsızlığının önlenmesi gerekmektedir. Bu da bir kişinin çabasıyla mümkün olmamaktadır. Ancak, bilim insanlarının hepsinin bu konuya dikkat etmeleri ve uyarılara cezalara

bir takım yaptırımlara daha çok yer verilmesi gerekmektedir. Bu yaptırımlar kişiye göre değişmemelidir. Çünkü bilim nasıl evrenselse, bu yaptırımlarda kişiye ve ülkeye göre değişmemelidir. Ancak, bu şekilde yol alınabileceği düşüncesindeyim. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün çok bilinen; “Öğretmenler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır” sözü düşünüldüğünde, yeni nesil bu ihlaller ışığında yetişirse, devamında özellikle öğretmen olacak nesil, geleceği şekillendirecektir, tahmininin çok zor olmadığı düşünülmektedir.

Bu araştırma sonucunda; etik öncesi konuların, araştırmanın özgünlüğünü ve geçerliliğini belirleyeceğinden önemi çok fazla olduğu görülmüştür. İzin alınmadan yapılan bir araştırma, ileride bir etik ihlal örneği olabilir. Bu bağlamda, sağlam adımlarla yürüyebilmek için, izin konusu binanın temeli olarak görülebilir. Temel sağlam olmazsa, ileride problem çıkma olasılığı yüksektir. Zaten bu haliyle bir problemdir. Bu sorunları önlemek, araştırmacının elindedir. Araştırmacı, bu konuyu önemserse, ileride yapmış olduğu çalışmada önemini kaybetmeyebilir. Araştırma öncesi etik konular ilk adımlar olarak görüldüğünden, ileride atılacak adımlarda bu adıma göre atılacaktır. Yanlış atılan ilk adım, devamı ne kadar doğru gibi görünse de yanlış yönde yol alacaktır. O yüzden, bu ilk adıma, yani etik öncesi izin süreçlerine dikkat edilmesi ve daha çok önemsenmesi düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. (2019). *Akademik etik*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Creswell, J.W. (2017). *Nitel araştırmalar için 30 temel beceri*. (Çev. H.Özcan), Ankara: Anı Yayınları.
- Ertekin, C., Berker, N., Tolun, A., Ülkü, D., Aksan, D., Erzan, A., ... & Öztürk, O. (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Erzan, A. (Ed.) (2008). *Bilim etiği el kitabı*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev. Ed. A.Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayınları.
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde etik*. (Çev. S.K. Akbaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları .
- İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 282-295.
- Mathew, B. M. ve Huberman, A.M. (2016). *Nitel veri analizi*. (Çev. Ed. S. Akbaba ve A.Ersoy), Ankara: Pegem Yayınları.
- Oliver, P. (2010). *The student's guide to research ethics*. Berkshire: Open University Yayınları.
- Araştırma Makalesi** [ISSN:2757-5519](https://doi.org/10.5281/zenodo.10558360) socratesjournal.org **Doi: 10.5281/zenodo.10558360**

Resnik, D.B. (2004). *Bilim etiği* (Çev. V.Mutlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Saban, A. ve Ersoy, A. (Ed.) (2017). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı Yayınları.

Tolun, A. (2018). İnsan araştırma ve uygulamalarında ilkeler. (Ed.Ayşe Erzan), *Bilim etiği el kitabı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846.doc, 12.12.2023

<https://ebe.anadolu.edu.tr/tr/sayfa/izlenecek-yol>, 11.12.2023

<https://www.anadolu.edu.tr/uploads/anadolu/ckfinder/web/files/4-bilim-etigi-kilavuzu.pdf>,
11.11.2023